

Laajempi version jutusta, joka ilmestyi Talouselämässä 23.11.2007

Tie maksulliseen korkeakoulutukseen

24.10.2007

Suomessa tutkintoon johtava koulutus peruskoulusta yliopistoon on lailla säädetty ilmaiseksi. Vuoden 2008 alusta korkeakouluille tulee kuitenkin mahdolliseksi myydä tilauskoulutusta esim. toiselle valtiolle. Askel on oikean suuntainen, mutta yliopistojen toimintaympäristö on muuttunut siten, että meidän on aika luopua tähän asti Suomea hyvin palvelleesta yliopistokoulutuksen maksuttomuudesta kokonaan. Maksullisuus tarkoittaa sitä, että yliopisto saa merkittävän osan tuloistaan maksavilta opiskelijoilta. Opiskelijat taas voivat saada stipendejä vaikkapa Suomen valtiolta. Mistä on kysymys? Jotta asia selkenisi, on yritettävä tarkastella yliopistotoimialan tulevaisuutta, takertumisesta menneisyyden tunnuslauseisiin ei ole apua.

Sekä teollisuuden että yliopistosektorin kannalta globalisaatio on jo muuttanut toimintaympäristöä ratkaisevasti. Muutos jatkuu, elleivät esim. poliittiset mullistukset käännä kehitystä tai palkat Kiinassa ja Intiassa saavuta länsimaiden tasoa oletettua nopeammin. Tästä johtuen kansainvälinen työnjako jatkaa muuttumista siirrelleen liiketoimintoja nopeasti maasta toiseen. Emme kuitenkaan usko, että kaikki tuotanto tai suunnittelu siirtyisi esim. Kiinaan ja Intiaan, vaikka paljon noita siirtoja tulee tapahtumaan. Enemmänkin on kyse siitä, että jokaisen maan on löydettävä omat vahvat alansa ja erikoistuttava. Tämä johtuu siitä, että globaaleilla markkinoilla, jokaisessa segmentissä muutama vahva toimija kerää voitot, kun muille jää rippeet. Erikoistumiseen liittyy kilpailun kiristyminen, uudet kilpailumuodot ja tarve hallita entistä monimutkaisempia liiketoiminnallisia kokonaisuuksia.

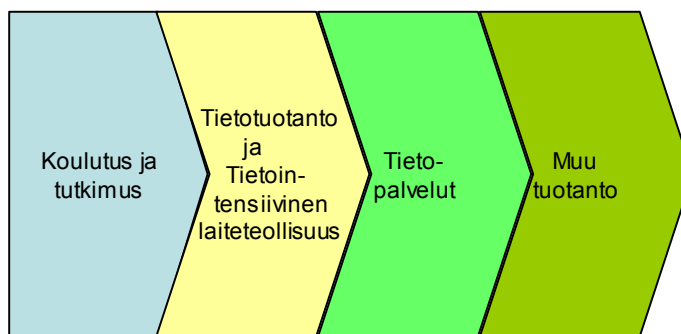
Globalisaatio vaikuttaa yliopistoihin siten, että yritykset hakevat tutkimuskumppaneita sieltä, missä niiden tarvitsema osaaminen on parasta. Johtavien suomalaisten yritysten kyky hyödyntää yliopistojen osaamista niiden sijaintimaasta riippumatta on oleellisesti kehittynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Veturiyritykset myös rekrytoivat globaalisti täysin sujuvasti. Esim. suomalaiset yritysjohtajat eivät enää puhu mistään tutkintomäärästä, joita Suomessa pitäisi tuottaa. Heitä kiinnostaa vain osaamisen laatu. Näin ollen valmistuneet etenkin tekniikan ja kaupan alalla kilpailevat globaaleilla työmarkkinoilla, vaikka työpaikka olisi Suomessa. Tukeutuen tieteen kansainvälisyyden perinteeseen ja reaktiona työelämän kansainvälistymiseen myös yliopistot Suomessa ovat alkaneet kansainvälistyä rakentamalla kansainvälisiä tutkimusryhmiä, rekrytoimalla ulkomaalaisia tohtoriopiskelijoita, järjestämällä kansainvälistä opiskelijavaihtoa ja tarjoamalla englanninkielisiä maisteriohjelmia.

Yliopistotoimialan näkökulmasta toinen merkittävä ympäristömuuttuja on tiedon ja osaamisen roolin jatkuva kasvu kaikessa elinkeinotoiminnassa. Tekniikan kaikkeen liittyvä käyttö aiheuttaa monimutkaisuuden kasvua, joka vaatii moniosaamista – ihmisiä, jotka pystyvät ratkaisemaan melkein minkä teknisen ongelman tahansa. Yliopistojen kannalta vuosikymmenen haasteita ovat kasvihuoneilmiö ja laajemmin ympäristön

kehityksen mallintaminen ja hallinta tavoitteena sovittaa ihmisen toiminta planeetan kapasiteettiin, elämän dekadaaminen ja elämään liittyvän tiedon hyödyntäminen sekä entistä älykkäämpien järjestelmien luonti ja rakentaminen siten, että monimutkaisuutta voidaan hallita.

Tiedon arvoketju

Koska yritykset hyödyntävät tietoa ja osaamista, joita yliopistot luovat, on syytä tarkastella yliopistoja osana tiedon ja osaamisen arvoketjua, jota yksinkertaistettuna on havainnollistettu kuvassa 1. Tiedon merkityksen kasvaessa kaikessa tuotannossa yritykset pyrkivät tulemaan lähemmäs tiedon luonnin lähteitä. Tässä on syytä nähdä yliopistojen mahdollisuus – on syytä etsiä uusia yritysten ja yliopistojen yhteistyömuotoja. Esimerkkejä tästä kehityksestä ovat muutamien veturiyritysten yliopistojen yhteyteen niiden kanssa yhteistyössä perustamat Labletit.

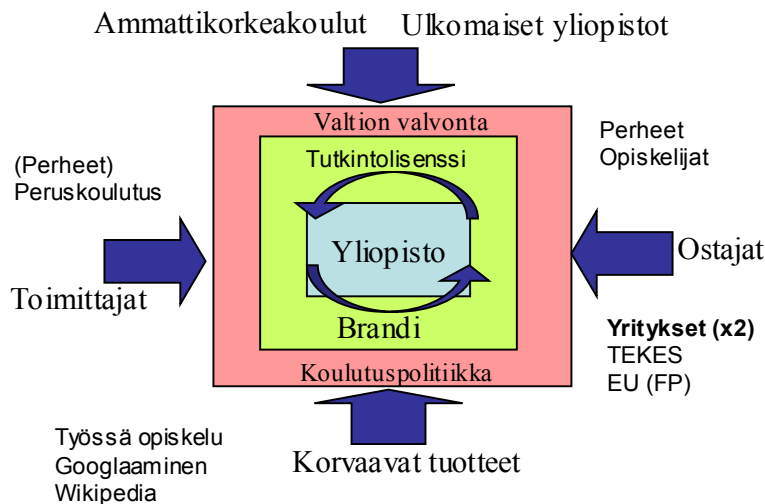
Kuva 1: Tiedon ja osaamisen arvoketju

Tunnusomaista odotettavissa olevalle kehitykselle on koulutuksen ja tutkimuksen nykyistä tiiviimpi integroituminen osaksi ketjua, jossa tieto ja osaaminen muutetaan rahaksi. Arvoketjun useimmissa rajapinnoissa toimivat markkinamekanismit. Mitä tulee erityisesti ns. Eurooppalaiseen ja etenkin pohjoismaiseen yliopistomalliin, siinä yliopistokoulutus nähdään osana tasa-arvoon tähtäävää yhteiskuntapolitiikkaa ja se on pidetty varsin tiukasti markkinamekanismien ulkopuolella. Sen sijaan myös pohjoismaiseen malliin kuuluu tutkimuksen kilpailuttaminen eli markkinan kaltaisten mekanismien tuominen ohjaamaan tutkimuksen suuntaamista.

Yliopistotoimialan kilpailun malli

Kuva 2 mallintaa yliopistotoimialan kilpailua Porterin viiden voiman mallia soveltaen. Voimia ovat alan sisäinen kilpailu kohdemarkkinalla ja uloimman laatikon rajalla markkinoiden kautta tapahtuva toimittajien, ostajien, korvaavien tuotteiden ja tulokkaiden vaikutus. Sisempi laatikko kuvaa ”markkinoille” tulon esteitä. Esteiden ja ulkoisten ”markkinoiden” välissä on koulutuspolitiikka ja valtion valvonta. Samankaltainen malli sopii hyvin kaikkien tietalojen kilpailun kuvaamiseen, markkinoille tulon esteet ja ulkoiset olosuhteet vain vaihtelevat.

Globaalin osaajien rekrytoinnin oloissa valtion antaman tutkintolisenssin merkitys pienee koko ajan. Tärkeää on yliopistosta valmistuneiden maine yrityksissä (brandi) ja todellinen osaaminen. Suomen erityispiirre on maakuntien kehittämisen nimissä luotu laaja ammattikorkeasektori. Se kilpailee opiskelijoista yliopistojen kanssa.

Kuva 2: Kilpailu yliopistotoimialalla Porterin mallia soveltaen

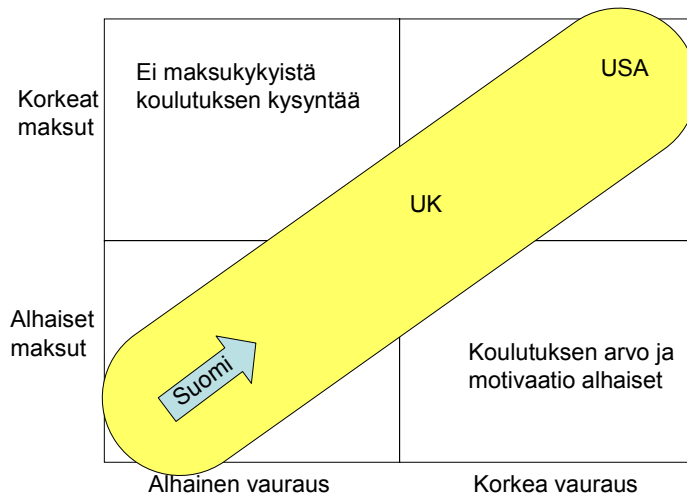
Internetin ja nopeutuvan tiedon välityksen takia tiedon arvo laskee nopeasti ajan funktiona. Ajan motto voisi olla: ”Vain uusimmalla tiedolla on arvoa, vanha tieto on ilmaista ja sen löytää Internetistä”. Näissä oloissa on ymmärrettävää, että osaamisen, eli ihmiseen sidotun tiedon ja sen soveltamiskyvyn, merkitys kasvaa.

Yliopistokilpailu on todellisuutta myös opiskelijarekrytoinnissa. Kaikki yliopistot haluavat parhaat opiskelijat. Bolognan sopimuksen mukaiset kaksi- tai kolmivaiheiset tutkinnot (kandidaatti, maisteri ja tohtori) lisäävät kilpailua opiskelijoista toisen vaiheen tutkintoja suorittamaan. Kilpailusta on jo tullut kansainvälistä, joka kattaa kaikki Bolognan sopijamaat ja lisäksi erityisesti väkirikkaat kehittyvät maat, mutta myös kehitysmaat. Se, missä maassa opiskellaan, korreloi entistä huonommin sen kanssa minne mennään töihin.

Yliopistojen toiminnan poliittiset edellytykset

Yliopistot on Suomessa tähän mennessä nähty suojatun sektorin osana, niiden tehtävä on tarjota ilmainen päivähoitopaikka nuorille ja niitä on ohjattu suoran budjettirahoituksen osalta suunnitelmatalouden menetelmillä. Suunnitelmatalous käyttää ohjaamisessa määrällisiä kriteerejä eikä ole pätevä mittaamaan laatua eikä arvoa. Tässä suhteessa yliopistojen tulosohjaus toistaa reaaliosialismin kokemuksia. Arvon mittaamisessa markkina on ylivoimainen, mittaus tapahtuu jokaisen markkinatransaktion aikana. Kun arvoa mitataan tehokkaasti, myös virheistä opitaan nopeammin.

Rahoituksen kilpailuttaminen on tuonut tutkimuspuolelle markkinamekanismit ohjaamaan toiminnan suuntaa. On ilmeistä, että suunnitelmatalouden menetelmät eivät enää riitä, kun tiedon arvoketju tiivistyy, osaamisen ja uuden tiedon merkitys kasvavat, kaiken elinkeinotoiminnan tietointensiivisyys kasvaa ja kilpailu osaamisesta on jo globaalia. Onnistumista on mitattava markkinan kaltaisilla mekanismeilla. Osaamistaloudessa vain paras kelpaa, koska kilpailusegmentit ovat entistä useammin globaaleja ja joka segmentissä ”voittaja ottaa kaiken”.

Kuva 3: Yliopistokoulutuksen maksullisuus ja vauraus

Kuvassa 3 esitämme näkemyksen korkeakoulutuksen maksullisuuden suhteesta perheiden vaurauden tasoon yhteiskunnassa. Argumentti korkeakoulutuksen maksuttomuudesta keskittyy nelikentän vasempaan puoliskoon. Lumilaudan muotoinen alue kuvaa sitä kaitaa tietä, jolla osaamiseen pohjaava kansallinen strategia voi onnistua. Lumilaudan suhteen kuva on symmetrinen. Suomessa olemme kovaa vauhtia siirtymässä nelikentän oikealle puoliskolle. Se, etteivät opiskelijat arvosta korkeakoulutusta näkyy mm. aloittavien opiskelijoiden alhaisina opintopistekertyminä ja kertymien laskuna tällä vuosikymmenellä. Esim. TKK:lla useiden tutkinto-ohjelmien sisällä opiskelijan opintomenestys näyttää korreloivan huonosti lukiomenestyksen tai pääsykoemenestyksen kanssa. Opintojen hidasta edistymistä ei liioin näytä selittävän työssäkäynti. Itse elantonsa hankkivalle on tyypillistä määrätietoinen elämän asenne. Tästä johtuen myös opinnot edistyvät. Korrelaatio ensimmäisen vuoden opintomenestyksen ja ripeän valmistumisen välillä sen sijaan näyttää olevan vahva. Seikka, joka näyttää selittävän esitetyt tosiasiat on, että kasvava joukko alkuvuosien opiskelijoista ei ota opintoja tosissaan. Aikaa palaa hengailuun, itsensä etsimiseen jne. Ajatellen sitä, että yliopiston odotetaan saavuttavan kansainvälisen huipputason, tilanne on vähintäänkin epätydyttävä.

Yliopistokoulutuksen maksullisuus lähtee siitä, että yliopisto saa merkittävän osan tuloistaan suoraan opiskelijoilta lukukausimaksuina. Samalla opiskelija siirtyy massasta kaiken yliopiston toiminnan keskiöön. Maksavaa opiskelijaa on aihetta kuunnella aivan eri tavalla kuin nykyistä ”päivähoidossa olevaa massaopiskelijaa”. Odottaa sopii, että

maksava opiskelija myös ottaa opiskelun tosissaan. Se, että koulutuksen tuotanto ja tarjonta toimivat markkinan kaltaisessa ympäristössä sallii sen, että opiskelijat saavat stipendejä. Niitä voivat maksaa niin julkiset kuin yksityiset toimijat.

Sellaisessa korkean progressiivisen verotuksen maassa, jollainen Suomi on, maksullinen korkeakoulutus ilman stipendijärjestelmää olisi ainakin vielä lähimenneisyydessä tehnyt kouluttautumisen kannattamatonta yksilötasolla ja odotettavasti johtanut koko maan osaamiskeskeisen selviytymisstrategian perikatoon. Edessämme on kuitenkin aika, jolloin stipendit voivat olla harkinnanvaraisia ja riippua vanhempien vauraudesta ilman että koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo vaarantuu. Havainnollistamme tätä kuvassa 3. Lumilaudan muotoisella alueella yksilön kannalta koulutus on kannattavaa ja mahdollistaa yhteiskunnan kannalta osaamiskeskeisen kansallisen strategian.

Viime vuosina mediassa paljon huomiota saaneet yliopistovertailut osoittavat, että suomalainen suunnitelmatalouteen nojaava korkeakoulumalli tuottaa parhaimmillaan hyvää keskinkertaista laatua, mutta huippu jää kauas. Meillä on aliresursoitu keskinkertaisen tason yliopistolaitos, jossa taso saavutetaan protestanttiseen etiikkaan perustuvalla sankariryöllä¹ ja jossa johtaminen on pitkälle ulkoistettu. Aliresursoinnin takia opiskelijat jätetään selviämään opinnoistaan omin päin, mutta ne, jotka niistä selviävät, ovat arvokkaita, koska työelämässäkään ei kukaan ole meitä koko aikaa pitämässä kädessä ja kertomassa, mitä seuraavaksi pitää tehdä. Samaan aikaan järjestelmässä on tehottomuutta, mikä näkyy mm. pitkinä opiskeluaikoina. Kuvan 3 malli ennustaa, että kaikesta opetuksen kehittämisestä huolimatta, tehottomuus tulee vain lisääntymään, ellemmme siirry koulutuksen maksullisuuteen tasolla, joka vastaa kansalaisten kasvanutta vaurautta.

Yliopistokilpailun ja toimintaympäristön muutoksen analyysin valossa näyttää siltä, että suomalainen ilmainen yliopistokoulutus on saavuttanut hyödyllisyytensä rajat.

Kansallisen strategiamme mukaan osaaminen on keskeinen Suomen kilpailukyvyyn perusta. Kilpailuympäristön muutoksen valossa meillä ei enää ole varaa ilmaiseen yliopistokoulutukseen. Ongelma ei ole siinä, ettei rahaa koulutukseen sinänsä riittäisi lyhyellä aikavälillä vaan siinä, että korkean laadun saavuttaminen vaatii nykyistä dynaamisempaa yliopistoa, joka osaa toimia tehokkaasti tiedon arvoketjun osana markkinan kaltaisessa ympäristössä. Nykyoloissa korkeakoulu ei edes voi tietää ketkä ovat sen todelliset opiskelijat tai jos tietäkin, se ei voi tehdä asialle mitään². Kaikkeen toiminnan kehittämiseen taas pätee sääntö: mitä et voi mitata, et voi myöskään kehittää.

Suunnitelmataloutta kokeilleiden maiden kokemus viime vuosisadalla osoitti, että markkinamekanismit ovat ylivoimaisia tunnistamaan tarpeet ja tuottamaan ratkaisut, jotka

¹ Tilastokeskuksen selvityksen mukaan professorin keskimääräinen vuosittainen työaika ylittää 2200 tuntia, vaikka he kuinka täyttelevät ”vuosittaisia työsuunnitelmia”, joissa kertovat tekevänsä 1600 tuntia, joka on virallinen työaika. Myös siinä, että onnistuminen perustuu sankariryöhön, suomalainen yliopistomaailma toistaa reaaliosialismin kokemuksia.

² Jotta koulutuspanokset voitaisiin kohdistaa oikein sitoutuneisiin opiskelijoihin, maailmalla on laajasti käytössä menettely, että ensimmäisen ja toisen opiskeluvuoden aikana tai jopa myöhemminkin alisuoriutujat erotetaan yliopistosta. Suomessa tämä ei ole mahdollista.

tyydyttävät nuo tarpeet. Ei ole mitään syytä uskoa, miksei tämä pätsi myös yliopistosektoriin.

Maksullisuus sinänsä ei auta huipputason saavuttamista, ellei yliopiston johtamista kehitetä niin, että se kykenee ennakoimaan kehitystä ja reagoimaan ympäristön muutoksiin nopeasti ja tehokkaasti. Yliopiston johtamisen kehittäminen ja autonomian lisääminen ja muokkaaminen vastaamaan ympäristön muutoksen vaatimuksia onkin nyt avainasemassa. On luotava edellytykset siirtymiselle suunnitelmataloudesta markkinaympäristöön. Vasta kun yliopisto on kykenevä toimimaan markkinan kaltaisessa ympäristössä, koulutuksen maksullisuus rupeaa antamaan hyötyä.

On luultavaa, että maksulliseen yliopistokoulutukseen liittyy myös sisäisiä vaikeita ongelmia. Esimerkiksi opiskelija saattaa ajatella, että hänen kuuluu saada joku tutkinto tai sen osa, koska hän on siitä maksanut. Ristiriitatilanteessa yliopiston pitkän tähtäimen etu vaatii kuitenkin brandin asettamista välittömän taloudellisen hyödyn edelle. Opiskelijoiden on myös vaikea vertailla tutkintoja, joista he eivät ennen opintoja paljon mitään tiedä. Tällaiset ongelmat voi nähdä markkinan epäideaalisuuksina. Uskomme, että niihin liittyvät haitat ovat pienempiä kuin markkinamekanismien tuoma etu.

Kun analyysin valossa edellä esitetty tuntuu niin selvältä ja samaa ovat monet kirjoittajaa ansioituneemmatkin yliopistomiehet useasti esittäneet, miksi sitten ajatus on niin epäsuositettu poliitikkojen keskuudessa? Miksi on niin vaikea ymmärtää sitä, että lukukausimaksut ja se kuka viime kädessä koulutuksen maksaa ovat kaksi eri asiaa? Näyttää siltä, että poliittinen ajattelu nojaa edelleen vahvasti teollisen yhteiskunnan perinteeseen ja arvoihin ja suuntaa katsotaan peruutuspeilistä, vaikka käteen tarvittaisiin kiikari. Muuttuvassa maailmassa elää väistämättä vahva tarve takertua menneen maailman tunnuslauseisiin, kun uusistakaan ei ole tietoa.

Maksuttomuus ja kansainvälinen koulutus

Maksuttomuuteen ja kansainvälisyyteen liittyy erityisiä ongelmia, vaikka maksutonkin ulkomaalaisten kouluttaminen voi olla veronmaksajan kannalta kannattavaa. Esim. TKK:lta tällä vuosikymmenellä valmistuneista arviolta puolet on töissä Suomessa. He maksavat verotuloina koulutuksen kustannuksia takaisin Suomen valtiolle. Koska heidän koulutuksensa Suomessa on ollut vain kaksivuotinen, veronmaksajan kannalta heidän koulutuksensa on ollut ainakin yhtä kannattavaa kuin vastaavien suomalaisten pidempi koulutus. Kansainvälistymiseen liittyviä ongelmia voidaan eritellä seuraavasti:

- Suomessa yliopistot saavat säännöllisin väliajoin ehdotuksia kehittyvistä maista koulutusyhteistyöstä, jossa tilaaja olisi selvästi valmis maksamaan koulutuksesta, mutta se haluaa valmistuneet takaisin lähettäjämaahan, mikä rikkoo nykyisen Suomessa vallitsevan kansainvälisen koulutuksen ”ansaintamallin”, joka perustuu tuleviin verotuloihin. Tätä ongelmaa on hallitus esittänyt korjattavaksi sallimalla tilauskoulutuksen myynti vuoden 2008 alusta.
- Esim. TKK:lla toistaiseksi toteutunut keskimääräinen kehitys, jossa valmistuneista ehkä puolet jää Suomeen, ei välttämättä päde kaikille aloille, kaikkiin lähettäjämaihin eikä kaikkiin yliopistoihin.

- Bolognan prosessin nimenomainen tavoite on edistää kansainvälistä liikkuvuutta varsinkin toisen vaiheen yliopisto-ohjelmiin. Prosessi edistää myös yliopistojen erikoistumista. Erikoistumalla haetaan huipputasoa. On syytä odottaa, että liikkuminen maasta toiseen maisteriopintoihin myös tulee yleistymään. Monet valmistuneet tulevat palaamaan kotimaahansa tai muuttavat kolmanteen maahan. Myös tämä kehitys tekee suomalaisesta kansainvälisen koulutuksen ”ansaintamallista” haavoittuvan. Miksi suomalaisen veronmaksajan pitäisi maksaa vaikkapa italialaisen opiskelijan opinnot TKK:lla? Halu tulla Suomeen opiskelemaan taas kasvaa, jos yliopistomme ovat korkeatasoisia ja kansainvälisiä ja sitä tavoitetta kohden niiden on pakko pyrkiä. Monet muut Euroopan maat ovat Suomea jäljessä kansainvälisen yliopistokoulutuksen tarjonnan kehittämässä. Esteenä on mm. säännöksiä, jotka estävät opettamisen englannin kielellä.
- Yliopisto onnistuu kansainvälisessä koulutuksessaan parhaiten, jos se onnistuu rekrytoimaan parhaat opiskelijat. Tämä vaatii aktiivista markkinointia ja sellaisen sanoman, jonka nuo parhaat opiskelijat ymmärtävät. Jos koulutus on maksutonta, markkinoinnissa ei ole mieltä eivätkä tärkeimmistä ulkomaalaisten opiskelijoiden lähtömaista kotoisin olevat hakijat ymmärrä, että ilmainen koulutus voisi olla hyvälaatuista.
- WTO:n agendalla on palvelujen kaupan vapauttaminen (GATS). Erityisesti anglosaksiset maat ovat ajaneet yliopistokoulutuksen ottamista neuvottelujen piiriin. Tämä tarkoittaisi korkeakoulutuksen määrittelemistä palveluksi, jossa toteutuvat normaalin vapaakaupan periaatteet. GATS prosessi on luonteen yhdensuuntainen. Pohjoismaiden osalta käynnissä on viivytystaistelu, joka voi kestää pitkään mutta jota luultavasti ei voida voittaa.

Johtopäätöksenä lukukausimaksujen ja kansainvälisen koulutuksen yhteydestä voimme todeta, että korkeakoulutuksen kansainvälistymisen kehityslogiikka ajaa asioita siihen suuntaan, että koulutusta on hyvä tarkastella palveluna, josta opiskelijat maksavat joko käyvän tai ainakin subventoidun hinnan.

Kansainvälisyys on siis motivaatiotekijä maksullisuudelle, mutta maksujen pitäisi kattaa viime kädessä kaikki opiskelijat.

Sanotun valossa tarve maksullisuuteen siirtymiseen yliopistokoulutuksessa on ilmeinen. Tarve liittyy koulutuksen ja yliopistolaitoksen huippulaadun tavoitteeseen ja koulutuksen kansainvälistymiseen. Maksullinen yliopistokoulutus vain pienelle ulkomaalaisten opiskelijoiden joukolle ei muuta yliopiston luonnetta ilmaislaitoksesta markkinaympäristön dynaamiseksi toimijaksi. Tällainen muutos on kuitenkin välttämätön, mikäli haluamme pärjätä globaalissa osaamiskilpailussa.

Stipendijärjestelmä kannattaa saattaa kattamaan suomalaisten lisäksi myös ulkomaalaiset opiskelijat, joiden Suomeen jäämisen todennäköisyys valmistumisen jälkeen on suuri. Koulutuksen tasa-arvopolitiikkaa voimme toteuttaa rakentamalla oikeudenmukaisen ja laajan stipendijärjestelmän, jolla varmistetaan, että lahjakkaan nuoren opiskelun esteenä ei koskaan ole raha.

